केशव सुवेदीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका निम्ति
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
गीता पोखेल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६८

शोधनिर्देशक:
प्रा. डा.देवीप्रसाद गौतम

केशव सुवेदीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका निम्ति
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
गीता पोखेल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६८

शोधनिर्देशकको सिफरिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौ" पत्रको प्रयोजनका लागि छात्रा गीता पोखेलले **केशव सुवेदीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा रहेर परिश्रमसाथ तयार पार्नु भएको हो । म उहा"को यस शोधकार्यप्रति सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्नका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.कीर्तिपुर समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८।०५। २६

....

प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम

नि. विभागीय प्रमुख

नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि.वि., कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्काय नेपाली केन्द्रीय

विभाग कीर्तिपुर,

काठमाडौँ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको छात्रा गीता पोखेलले नेपाली स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत गरेको **केशव सुवेदीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको यो शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्न समिति

प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम ....
नि. विभागीय प्रमुख

प्रा .डा. देवीप्रसाद गौतम ....
शोधनिर्देशक

उपप्रा. विष्णुप्रसाद ज्ञवाली...................... ....
बाह्य परीक्षक

मिति : २०६८ ÷०७÷२८

कृतज्ञता ज्ञापन

केशव सुवेदीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले शोधनिर्देशक आदरणीय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमको कुशल निर्देशनमा रही त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेकी हुँ । आफ्नो प्राध्यापन तथा विविध व्यावहारिक कार्यका साथै शोधकर्ताहरूको चाप हुँदाहुँदै पनि मलाई शोधकार्यमा अभिप्रेरित गरी प्रस्तुत शोधपत्रलाई यस रूपमा ल्याउन समुचित निर्देशन दिनुहुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरुज्यूप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्रको शीर्षक स्वीकृत गरी लेखनमा समेत प्रोत्साहित गर्नु हुने पूर्व विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा. राजेन्द्र सुवेदीप्रति म आभार प्रकट गर्दछु । यसका साथै शोधपत्र तयारीका क्रममा कार्योन्मुख गराउनु हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका आदरणीय गुरुहरूप्रति आभारी छु । आफ्नो व्यस्त समयलाई किनारा लगाउ"दै कत्ति पनि झन्झट नमानी आफ्ना पुस्तक, रचना, विभिन्न टिप्पणी आदि सामग्रीका साथै आफ्नो विषयमा यथार्थ जानकारी उपलब्ध गराइदिनु हुने शोधनायक प्रा. केशव सुवेदीज्यू र उहाँको परिवारप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो अध्ययन कार्यलाई पूर्ण गर्न अटल र अविचलित रूपमा प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने अभिभावकहरूप्रति म सधैँ ऋणी रहने छु । शोध लेखनमा अमूल्य सहयोग गर्ने भीम दाहाल, विमल खनाल र सीता खतिवडाप्रति पनि म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यसका साथै आवश्यक सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्ने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग र त्यसको पुस्तकालय तथा सम्पूर्ण विभागीय कर्मचारी परिवारप्रति कृतज्ञ छु ।

अन्त्यमा म प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सविनय अनुरोध गर्दै त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति २०६८/५ /२६

गीता पोखेल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौ"

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

१.१ विषय परिचय १ १.२ समस्या कथन १
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य २
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा २
१.५ अध्ययनको औचित्य र महŒव ३
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन ३
१.७ सामग्री सङ्कलनविधि ३
१.८ शोधविधि ४
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ४

दोस्रो परिच्छेद : केशव सुवेदीको जीवनी

२.१ जन्म र जन्मस्थान ५
२.२ पुर्खा र वंशपरम्परा ५
२.३ नामकरण ८
२.४ बाल्यकाल ८
२.५ उपनयन संस्कार ९
२.६ शिक्षादीक्षा १०
 २.६.१ अक्षरारम्भ र प्रारम्भिक शिक्षा १०
 २.६.२ विद्यालय शिक्षा १०
 २.६.३ महाविद्यालय शिक्षा ११
२.७ विवाह र सन्तान ११
 २.७.१ विवाह ११
 २.७.२ सन्तान १२
२.८ पारिवारिक पृष्ठभूमि १२
 २.८.१ पिताका दाजुभाइ र दिदीबहिनी १३

२.८.२ केशव सुवेदीका दाजुभाइ र दिदीबहिनी	१३
२.८.३ आमाबाबुको अवस्था	१४
२.९ आर्थिक अवस्था	१५
२.१० साहित्यिक गतिविधि	१५
२.१०.१ प्रेरणा र प्रभाव	१५
२.१०.२ लेखनको आरम्भ	१५
२.११ स्वभाव	१६
२.१२ रुचि	१६
२.१३ कार्यक्षेत्र	१७
२.१३ १ शिक्षण सेवा	१७
२.१३.२ संस्थागत संलग्नता	१८
२.१४ सम्मान पुरस्कार	१८
२.१५ भ्रमण	१९
२.१६ जीवनदर्शन	१९
२.१७ अविस्मरणीय क्षण	१९
२.१७ निष्कर्ष	२०
तेस्रो परिच्छेद : केशव सुवेदीको व्यक्तित्व	
३.१ केशव सुवेदीका व्यक्तित्व निर्माणका पाटाहरू	२१
३.१.१ शारीरिक व्यक्तित्व	२२
३.१.२ प्राध्यापक व्यक्तित्व	२२
३.१.३. समालोचक व्यक्तित्व	२२
३.१.४ सम्पादक व्यक्तित्व	२३
३.१.५ अभिप्रेरक व्यक्तित्व	२३
३.१.६ समाजसेवी व्यक्तित्व	२४
३.२ जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्य लेखनका बीच अन्तर्सम्बन्ध	२४
चौथो परिच्छेद : केशव सुवेदीको कृतित्वको अध्ययन	

४.१ केशव सुवेदीका समालोचनात्मक कृतिको विवरण २६

४.२ नेपाली समालोचना परम्परामा केशव सुवेदीको आगमन २६

४.३ केशव सुवेदीका पुस्तकाकार समालोचनत्मक कृतिको अध्ययन ३२

४.३.१ ...मध्यपश्चिमका कविताÚ कृतिको अध्ययन ३२

४.३.२ ...रापतीको साहित्यिक रूपरेखाÚ समालोचनाको अध्ययन ३३

४.३.२.१.पृष्ठभूमि ३३

४.३.२.२. मुख्य विषयवस्तु ३४

४.३.२.३.निष्कर्ष ३८

४.३.३. ...परिधीय परिक्रमा' समालोचनासङ्ग्रहको अध्ययन ३९

४.३.३.१ पृष्ठभूमि ३९ ४.३.३.२

मुख्य विषयवस्तु ३९

४.३.३.२.१ कविता र काव्य चिन्तन ३९

४.३.३.२.२ कथा सन्दर्भ ४५

४.३.३.२.३ निबन्ध सन्दर्भ ४८

४.३.३.२.४ भूमिका/सम्पादन सन्दर्भ ५२

४.३.३.२.५ अनुवाद साहित्य सन्दर्भ ५३

४.३.३.३ समालोचकीय दृष्टि र पद्धति ५४

४.३.३.४ भाषाशैली ५५

४.३.३.५ निष्कर्ष ५५

४.३.४.दैवज्ञराज न्यौपाने : जीवनी, कृतित्व र अभिनन्दन ५५

४.४. केशव सुवेदीका फुटकर समालोचनात्मक कृतिहरूको अध्ययन ५७

पा"चौ परिच्छेद : केशव सुवेदीद्वारा सम्पादित कृतिहरूको अध्ययन

५.१ सम्पादित कृतिहरूको विवरण ६६

५.२. सम्पादित पाठ्यपुस्तकहरूको अध्ययन ६८

५.३. सम्पादित बालसाहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन ६९ ५.४.

सम्पादित वाङ्मयसम्बद्ध कृतिहरूको अध्ययन ७२

५.५. केशव सुवेदीâारा सम्पादित पत्रपत्रिकाहरू ७४

५.६. केशव सुवेदीâारा सम्पादित अन्य कृति &%

५.७. केशव सुवेदीका निर्देशनमा भएका स्नातकोत्तरस्तरीय शोधकार्यह¿ ७५

५.८. निष्कर्ष ७८

छैठौ“ परिच्छेद : उपसंहार तथा निष्कर्ष

६.१ उपसंहार ८०

६.२ निष्कर्ष ८२

परिशिष्ट ८४

सन्दर्भग्रन्थसूची ८७

संक्षिप्त शब्दसूची

इ.सन्	इस्वी संवत्
एम.आर.सी.पी.	मेम्बर अफ रोयल कलेज अफ फिजिसियन
एम.ए.	मास्टर्स अफ आर्टस
एम.एड.	मास्टर्स अफ एजुकेसन
एम.बि.ए.	मास्टर्स अफ बिजनेस एडमिनिस्ट्रेसन
एम.बी.बी.एस.	ब्याचरल इन मेडिसिन एन्ड ब्याचरल इन सर्जरी
गा.वि.स.	गाउ“ विकास समिति
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
ने.के.वि	नेपाली केन्द्रीय विभाग
पं.	पण्डित
पा“.सं	पा“चौ संस्करण
पृ.	पृष्ठ
प्रा.	प्राध्यापक
प्रा.लि.	प्राइभेट लिमिटेड
बि.एस्सी.	ब्याचलर अफ साइन्स
म.सा.प.	मध्यपश्चिमाञ्चल साहित्य परिषद्
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं	विक्रम संवत्
सं.	संस्करण
सम्पा.	सम्पादक